

8. Партійний архів Рівненського обкому КП України, ф. 2668, оп. 1, спр. 2, арк. 4.
9. Партійний архів Рівненського обкому КП України, ф. 1, оп. 1, спр. 19, арк. 40–41.
10. Партійний архів Рівненського обкому КП України, колекція спогадів, ф. 1, оп. 1, спр. 48, арк. 10–16.
11. Партійний архів Рівненського обкому КП України, ф. 1, оп. 1, спр. 48, арк. 87.
12. Партійний архів Рівненського обкому КП України, ф. 1, оп. 1, спр. 88, арк. 18–19.
13. Тюфяков И. Н. Дорога в бессмертие о Герое Советского Союза Н. И. Кузнецове / И. Н. Тюфяков. – М. : Планета, 1985. – 159 с.
14. Шиловцев Ю. В. Ми перемоглима віки залишиться. До 60-ти річчя Перемоги Радянського народу над фашизмом у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. / Ю. В. Шиловцев. – К. : [б. в.], 2005. – 68 с.

Кузьмык Александр, Костянко Ольга. Молодежное антифашистское подпольное движение на Ровенщине в годы Великой Отечественной войны. В статье предпринята попытка на основе архивных документов, монографической и мемуарной литературы проследить образования подпольных организаций в Ровенской области и выяснить реальную дееспособность советских подпольных формирований в годы Великой Отечественной войны. Исследованы особенности молодежного антифашистского подпольного движения на территории края, определены его основные этапы и особенности развертывания; охарактеризованы состав, места дислокации и деятельность основных подпольных организаций, которые существовали на территории региона; исследована эффективность подпольных групп, действовавших в 1941–1944 гг. на Ровенщине. Особенно важное значение играла деятельность подпольных организаций с участием П. М. Мирющенко, М. М. Остаfoва, В. А. Бегмы и Д. М. Медведева.

Ключевые слова: М. М. Остафов, П. М. Мирющенко, подпольные организации, подпольное движение, молодежное антифашистское движение, обком партии, Ровенщина.

Kuzmyk Oleksandr, Kostyanko Olga. Youth Anti-Nazi Clandestine Movement in Rivne Region During World War II. This article attempts based on archival documents, memoirs and monographic literature to trace the formation of underground organizations in Rivne region and find out the real capacity of Soviet underground formations during the German-Soviet war. The author studied the characteristics of youth antifascist underground movement in the region, its main stages and details of deployment; described structure, locations and activities of major underground organizations that existed in the region; studied the effectiveness of underground groups operating in the 1941–1944 biennium. in Rivne region. Played a particularly important activity underground organizations with P. M. Miryuschenka, M. M. Ostafova, V. A. Begmy and D. M. Medvedeva.

Key words: M. M. Ostafov, P. M. Miryuschenko, underground organizations, the underground movement, the anti-fascist youth movement, provincial committee party, Rivne.

Стаття надійшла до редколегії
23.05.2014 р.

УДК 94:32313(477.87)«1939/1944»:323.281

Юрій Славік

Репресії угорської влади проти українського націоналістичного руху на Закарпатті (1939–1944)

У статті розглянуто діяльність українського націоналістичного руху на Закарпатті в період угорської окупації. Зокрема, проаналізовано внутрішньополітичні передумови для розвитку цього руху, масштаби та основні напрями його діяльності. Окремо висвітлено репресії проти українського підпілля з боку угорських силових структур.

Ключові слова: Угорщина, репресії, Закарпаття, ОУН, ковнерівський процес.

Постановка наукової проблеми та її значення. Перша половина ХХ ст. стала для Закарпаття переломним періодом із точки зору національно-культурного та політичного розвитку краю. Результатом цього стало формування нової для регіону української національної ідентичності, що зумовило включення Закарпаття до загальноукраїнського націотворчого процесу. Особливо жваво цей процес відбувався в період Чехословацької Республіки, ліберально-демократичний режим якої створив для

цього досить сприятливе підґрунтя. Проте після окупації Карпатської України український рух на Закарпатті зазнав значного занепаду, що стало наслідком масових репресій розгорнутих угорською владою, а також еміграцією з території Закарпаття великої кількості представників політичної і культурницької проукраїнської еліти. Різкі втрати, які зазнав цей рух на Закарпатті, не зупинили його остаточно. У період угорського панування основним ядром нового проукраїнського руху на Закарпатті стала студентська та учнівська молодь, вихована в умовах ліберального чехословацького режиму, яка організувалася в окрему структуру, що підпільно боролася проти угорської окупаційної влади. Створення і координацію цього підпілля в краї взяла на себе ОУН(б), яка забезпечувала цей рух необхідними матеріалами і засобами для розбудови підпільної діяльності.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Про діяльність українського націоналістичного підпілля на Закарпатті впродовж угорської окупації йдеться в багатьох публікаціях. Найбільш докладно цю тему висвітлено в збірниках «За українське Закарпаття» [3], «Український чин Закарпаття» [14], у яких розміщені статті, архівні документи та спогади безпосередніх учасників підпільного руху. Серед розміщених наукових публікацій у цих збірниках варто відзначити розвідки професора В. Худанича та В. Маркуся, що стосуються підпільної діяльності «Юнацтва ОУН» на Закарпатті в період угорської окупації. Окремо слід відзначити публікації О. Довганича, у яких використано широку джерельну базу, зокрема кримінальних справ угорських та радянських силових структур щодо згаданого руху загалом і окремих його учасників [2]. Позиція ОУН стосовно Закарпаття в згаданий період та її вплив на формування українського націоналістичного підпілля ґрунтовно розглянуто в роботі О. Пагірі «Між війною і миром: відносини між ОУН і УПА та збройними силами Угорщини (1939–1945)» [8]. Особливий інтерес становить розвідка Р. Офіцинського «Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939–1944)», у якій ґрунтовно досліджено громадсько-політичну та національно-культурну ситуацію в регіоні в період угорської влади [7]. Також вагомими у вивченні цього питання є роботи І. Мазурка [4], В. Піпаша [9], А. Пушкаша [11] та ін.

Аналіз досліджень із цієї тематики засвідчує недостатній рівень її розроблення, особливо в контексті аналізу внутрішньополітичних передумов для розвитку українського націоналістичного руху в регіоні. У роботах переважно акцентується на діяльності українського націоналістичного руху та суду над ним угорським трибуналом. Відповідно до цього, у роботі поставлено таку мету: дослідити внутрішньополітичні передумови на розвиток українського руху на Закарпатті та реакцію на нього угорської влади; проаналізувати еволюцію українського руху й основні його досягнення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Запровадження регентського комісаріату та перехід до цивільного управління в Карпатській Україні в червні–липні 1939 р. призвело до певного пом'якшення репресивних дій угорської влади в регіоні. Наслідком цього та значного міжнародного тиску на угорський уряд стало поступове звільнення в'язнів із концентраційних таборів, більшість яких була ув'язнена в таборі Варюлопош поблизу угорського міста Ніредьгаза. Першими звільненню підлягали в'язні не закарпатського походження, переважно галичани, більшість із яких упродовж травня–червня 1939 р. за сприяння німецького консула були перевезені в Австрію для участі у формуванні антипольського легіону під командуванням полковника Р. Сушка. Закарпатських в'язнів, яких станом на червень у таборі залишалося близько сотні, звільнили на початку липня 1939 р. унаслідок амністії, проголошеної угорським регентом М. Горті. Усім звільненим було надано можливість повернутися на територію Закарпаття, проте під строгий жандармський нагляд та заборону займатися політичною діяльністю [13, с. 29]. Також після проголошеної амністії з підпілля вийшла частина українських діячів, які переховувалися на території Закарпаття. Однак більшість активних учасників державотворення Карпатської України після наступу угорських військ емігрували за кордон, зокрема і правлячі структури на чолі із президентом А. Волошином та прем'єр-міністром Ю. Реваєм.

В умовах тотального контролю за колишніми діячами часів Карпатської України ядром нової проукраїнської еліти, яка в період угорської влади здійснювала підпільну політичну діяльність, стала переважно молодь середніх та вищих навчальних закладів. Вона у своїй діяльності більше орієнтувалася на ОУН, із якою підтримувала тісні контакти. Після оформлення розколу ОУН на поміркованих мельниківців і більш радикальних бандерівців у лютому 1940 р. закарпатські оунівці опинилися під впливом останніх, намагаючись поступово наслідувати їх організаційну структуру, тактику й ідеоло-

гію. Упродовж 1940–1942 рр. закарпатські націоналісти підтримували тісний зв'язок із проводами ОУН(б) у Кракові, Львові та Братиславі. Також представники від Закарпаття брали участь у II Великому зборі ОУН(б) у Кракові у квітні 1941 р. З-за кордону закарпатські оунівці отримували літературу, пресу, листівки, програмні документи, інструкції для військового навчання тощо [8, с. 31]. Структурно нове підпілля ОУН на Закарпатті, яке діяло впродовж 1940–1942 рр., відрізнялося від того, що діяло в період Чехословацької Республіки. Якщо в попередній період ОУН не створювало розгалуженої мережі на Закарпатті, а тільки намагалося впливати на окремі аспекти суспільно-політичного життя Карпатської України, то вже в умовах угорської окупації провід ОУН(б) за мету поставив організувати діючу мережу по всій території Закарпаття, яка у визначений час повинна була включитися до загальноукраїнського революційного процесу [3, с. 24–25].

Унаслідок окупації Карпатської України та репресивної антиукраїнської політики на Закарпатті ОУН зайняла досить ворожу позицію стосовно Угорщини. У політичних постановках краківського Великого збору ОУН(б), який відбувся в березні–квітні 1941 р., зазначено: «У Закарпатській Україні ОУН змагає до розбудови політичної сили українського народу та до прилучення Закарпаття до Української Держави (...) Завданнями пропаганди в Закарпатській Україні є: загально-усвідомлююча праця, політична пропаганда проти мадярського та московського окупанта та ширення ідей й кличів (зокрема поборницьких)» [8, с. 32]. Із цією метою на Закарпаття зі Словаччини наприкінці 1939 р. була спрямована група випускників Мукачівської торгівельної академії на чолі з Д. Бандусяком, яка мала налагодити підпільну крайову мережу. Відправлена група була зусиллями Ю. Химинця, колишнього крайового провідника ОУН на Закарпатті впродовж 1932–1938 рр., який після окупації Карпатської України опинився у Відні, де очолював Допомоговий комітет для біженців із Закарпаття [3, с. 26].

У лютому 1940 р. за ініціативи Д. Бандусяка в Хусті було проведено організаційні збори, на яких створено керівне ядро та визначено структуру підпільної мережі ОУН у краї. До складу новоствореного проводу ввійшли: А. Цуга («Дуб», провідник), Д. Бандусяк («Оля», «Ардан»; заступник провідника, організаційний референт), М. Кіштулинець («Довбня»; військовий референт), В. Потушняк (референт пропаганди), С. Пап («Пугач», ідеологічний референт), М. Орос («Хміль», «Данило»; референт юнацтва), М. Габовда («Лозинський», «Іскра»; зв'язковий референт) [2, с. 94]. Територія Закарпаття була поділена на три округи: східний (очолював священник П. Погоріляк), середній (Д. Бандусяк) та західний (М. Габовда). За галицьким зразком члени організації об'єднувалися в трійки та п'ятірки, що давало можливість краще координувати дії в умовах підпілля.

Молодіжну секцію крайової організації «Юнацтво ОУН» було утворено восени 1940 р. Незабаром вона стала базовою і складалася із трьох осередків: Хустського (В. Маркуш (Маркусь), Мукачівського (В. Ліба) та Ужгородського (А. Грицак, пізніше – В. Шимоняк). На базі місцевої торговельної школи у Виноградіві діяла ще одна юнацька «ланка». «Юнацтво ОУН» очолював спочатку уродженець с. Буштино М. Орос (псевдо – «Хміль», «Данило»), а після його арешту 1941 р. – В. Маркуш. Також окремо від юнацьких функціювали дівочі «клітинки», зокрема дві в гуртожитку сестер Василянок в Ужгороді, які гортівцям викрити так і не вдалося [9].

Об'єднувало це підпілля більше ніж півтори сотні членів, що територіально охоплювало все Закарпаття. Членами організації переважно стали учні й студенти середніх навчальних закладів краю, а основні осередки діяли в Хустській, Мукачівській, Ужгородській гімназіях, Мукачівській торговельній академії та вчительській семінарії, Ужгородській духовній семінарії. Крім студентів середніх та вищих навчальних закладів, до цього руху також належало 8 священників та слухачів духовної семінарії, 18 службовців, 7 учителів, 22 селян, 20 робітників, зокрема й 5 безробітних та 2 торговців [14, с. 12–25]. На Закарпатті ОУН(б) відповідала всім нормам суворої конспірації. Члени кожної структурної одиниці знали лише тих, хто входив до неї, що дало можливість організації продовжувати підпільну діяльність, залучати нових членів та існувати ще понад рік після перших арештів, які відбулися у квітні 1941 р. [3, с. 27].

Організатори руху не обмежувалися пропагандою і поширенням своїх ідей, а конкретно працювали над проблемою збирання зброї та створенням у краї партизанських груп і загонів, завданням яких було одночасно з настанням революційної ситуації висадити в повітря мости, залізничні колії і почати бойові дії проти угорської армії за визволення краю. Основна мета й завдання крайової організації ОУН(б) були викладені в програмі крайової організації, яка була видана окремою брошурою та надрукована в серпневому номері підпільної газети «Чин» за 1941 р. Друкували цю газету в селі

Тернові на Тячівщині в будинку братів Хромеїв. Упродовж діяльності організації (1940–1942 рр.) було випущено за різними даними від чотирьох до шести номерів, кожен із яких мав по 16–18 сторінок та 40–50 примірників. Перші два номери газети були випущені в січні та квітні 1941 р. Спочатку головним редактором підпільного друкованого органу організації був І. Романець, але після його арешту у квітні 1941 р. редактором стає греко-католицький священник С. Пап, який був уже відповідальний за випуск серпневого номера, єдиного, котрий зберігся в архівах. Також С. Пап вважається автором програми крайової організації ОУН(б) та окремої брошури «Обвинувачую Мадярщину!», у якій у 69-ти пунктах звинуватив угорську сторону в злочинах проти українського народу [15, с. 92].

Українське підпілля Закарпаття вперше було виявлено в березні 1941 р., після встановлення членами організації на Хустському замку замість угорського, синьо-жовтого прапора. Також із нагоди другої річниці окупації Карпатської України на Красному Полі поблизу с. Велика Копаня був установлений хрест на могилі січовиків із написом «Борцям за волю України». Ця акція підпілля викликала значний резонанс серед місцевого населення, ураховуючи, що український прапор майорів над Хустом упродовж цілої першої половини дня. Після цього, уже на початку квітня, угорська жандармерія та контррозвідка викрила й інтернувала учасників цієї акції і взяла під нагляд увесь рух. Усього за здійснення цієї акції було заарештовано дев'ять чоловік, серед яких лідери руху – Д. Бандусяк та М. Орос. Пізніше за цю акцію було арештовано ще кілька хустян. Після 10-денного перебування у в'язниці м. Хуста, 10 квітня 1941 р. усіх ув'язнених поїздом у супроводі жандармів було відправлено до Будапешта в пересильну тюрму. Через два тижні перебування в ній, усіх дев'ятеро арештованих було перевезено в табір для інтернованих у Кіштарчу, а наприкінці 1941 р. перевезено в табір м. Надьканіжа [14, с. 38].

Проте, незважаючи на перші арешти та введення наприкінці червня 1941 р. надзвичайного та воєнного стану на території Закарпаття, український рух продовжував підпільну діяльність. Найактивніше в цей час проводилася пропагандистська діяльність, зокрема через випуск та розповсюдження підпільної газети «Чин», редактором якої на той час уже був С. Пап. Також відділи ОУН (б) продовжували проводити підпільні зустрічі, на яких читали літературу та програмні документи ОУН, вивчали Декалог, історію України, українську літературу, обговорювали бої карпатських січовиків проти угорських військ у березні 1939 р. Організовано продовжувалося збирання зброї та створення партизанських загонів, що й було задекларовано у вирокі судової справи проти підпілля ОУН уже в липні 1942 р. Також кожен член організації щомісяця сплачував членські внески від 20–50 філерів та складав присягу на вірність ідеалам організації [14, с. 11].

Нова хвиля арештів підпільників розпочалася тільки в 1942 р., коли впродовж першої половини року були арештовані майже всі члени організації. Під час обшуків в оунівців було вилучено 19 пістолетів, 3 гранати, 4 рушниці, боєприпаси (300 шт.), військові і топографічні карти, літературу, програмні документи ОУН, пресу, листівки, друкарську машинку та гроші. Усе це слугувало речовими доказами проти підпільників ОУН на трьох судових процесах угорського військового трибуналу, які відбувалися 17, 22 та 24 липня в колишньому палаці графа Ковнера поблизу Мукачева. Загалом до кримінальної відповідальності було притягнуто 163 особи, котрих звинувачували в «державній зраді», суть якої за вирокком угорського суду полягала в проголошенні підсудними того, «що Закарпаття завжди було українською територією, також і залишається, у зв'язку з чим Закарпаття, якщо треба, то збройним повстанням і революційним шляхом необхідно відокремити від Угорщини і приєднати до України» [8, с. 36]. Також суд констатував, що хоча: «рух був спрямований і проти більшовицького панування, тобто проти цієї системи, однак точка зору військового трибуналу така, що ця організаційна діяльність теж стосується і існування безпеки Угорщини, тобто є небезпечною для неї, оскільки Угорщина перебуває в стані війни, а рух, шляхом революції або можливого повстання старатиметься порушити порядок і викликати хаос».

На першому процесі, який відбувся 17 липня, судили 98 осіб, на другому – 33 і на третьому 32 особи. Усі три судові процеси були проведені при закритих дверях. Ув'язнених судили здебільшого на підставі першої статті закону III. 1930 р. § 59 після звинувачення в державній зраді, за яким передбачалося покарання від 10 до 15 років тюремного ув'язнення, а для неповнолітніх згідно § 43 – кілька місяців таборів. Із 163 притягнутих до кримінальної відповідальності максимальні терміни 10–12 років отримали керівники підпільного руху: А. Цуга, Д. Бандусяк, С. Пап, М. Габовда. Біль-

шості ув'язненим були присуджені терміни від кількох місяців до п'яти років [14, с. 8; 12]. Також військовий трибунал позбавляв усіх підсудних на десять років політичних прав і права займати державні посади. На окремих підсудних, які володіли майном, були накладені грошові штрафи. Засудженні угорським трибуналом повинні були відбутися ув'язнення переважно в Будапешті – тюрма Вац, а також у в'язниці Шаторольйоуїгель.

Водночас військовий трибунал урахував і те, що частина підсудних визнала свої помилки, висловила жаль, що, крім керівників, вони не виконували всі задуми організації, а також те, що більша частина учнів шкіл до визволення виховувалася у «ворожому» дусі і тому не має любові й відданості до Угорщини. Своєю чергою, як було зазначено у вироку, керівництво шкіл не здійснювало певних виховних заходів і тому на них також лежала провина [14, с. 26]. Ураховуючи ці обставини, більшість засуджених, переважно молодь, уже в грудні 1942 р. отримала амністію від угорського регента М. Горті. Під неї підпадали в'язні, які були засуджені переважно на невеликі терміни [14, с. 76]. Регентський комісар Закарпаття В. Томчані в січні 1943 р. в інтерв'ю газеті «Русское слово» повідомив, що згідно із цією амністією було звільнено 114 осіб. Також звільненню підлягали ті, хто на момент проголошення амністії перебував ще під слідством [4, с. 83].

6 грудня 1942 р. всім звільненим було дозволено повернутися на місця свого постійного проживання, де кожен повинен був з'явитися в жандармерію і стати під її нагляд. Ураховуючи, що більшість зі звільнених була учнями гімназій та студентами вищих навчальних закладів, постало питання про дозвіл їм на завершення навчання, про що постійно клопотали звільнені учасники підпілля. Розглянувши дані клопотання, указом Міністерства освіти і культури Угорщини 4 лютого 1943 р. було вирішено відправити всіх звільнених студентів-підпільників на перевиховання до спортивно-оздоровчого табору Сент-Ендре, розташованого за 20 км на північ від Будапешта, де вони перебували впродовж літа 1943 р. [14, с. 76–77]. Після завершення перевиховного процесу в таборі Сент-Ендре спеціальним розпорядженням регентського комісаріату № 5427 від 24 вересня 1943 р. всім учням та студентам було дозволено продовжити навчання з того навчального року, під час якого вони були арештовані [14, с. 85].

Така поміркована позиція з боку угорської влади щодо представників українського підпілля, як зазначає історик І. Мазурок, дає підстави розглядати «ковнерівські» справи радше як показову акцію силових структур, аніж політику регентського комісаріату, цілеспрямовану на перманентні репресії [4, с. 83].

Своєю чергою, один із учасників «ковнерівської справи» В. Маркусь так визначив ставлення влади до підпільників: «Якщо слідчі органи і трибунал хотіли довести революційність наших актів і організацій, політична влада Угорщини була наставлена радше на применшення їх значення і намагалася зменшити враження з нашої антидержавної діяльності» [3, с. 31]. Це підтверджується і багатьма висловлюваннями та публікаціями в різних періодичних виданнях Підкарпаття, які стосувалися української проблеми в регіоні. Зокрема, у своїй доповіді в газеті «Русское слово» за 7 травня 1941 р., яка стосувалася проблем Підкарпаття, регентський комісар М. Козма зазначав, що про українське питання на Закарпатті навіть не варто згадувати, оскільки українці ніколи не жили в регіоні, а сама назва українець на Закарпатті поширилася тільки за роки чеського панування [12]. Уже після суду над підпільниками декілька періодичних видань краю випустили аналітичну статтю на базі офіційних даних із риторичною назвою «Чому се так случилось?», у якій ідеться про суди над комуністичним та українським рухами. Своєю чергою, український рух авторами був описаний як малочисельний, учасниками якого була переважно «легковажна» молодь, яка намагалася поширювати серед населення: «искусственно привитую подь чехами украинскую идеологию» [10].

Подібну оцінку українському руху на початку 1943 р. дав регентський комісар Підкарпаття В. Томчані, яку він висловив в інтерв'ю газеті «Русское слово». Він зазначав: «Що стосується українських націоналістів, то матеріали судочинства над ними дали можливість їх прощення і амністії. На підставі проведеного слідства можна встановити, що участь так званої “української організації” була незначною, рух був цілком нереальним, нездійсненим, і одиниці, які мріяли про це, переслідували мету, яка суперечила інтересам угро-руського народу. Більшість з них помилилася, значна частина була неповнолітньою, яка не вміла розібратися у наслідках» [5, с. 501].

Така інтонація стосовно українського питання була характерна для більшості тодішнього угорського політичного істеблішменту, який уважав, що до української меншості регіону належить тіль-

ки невелика частина, переважно молодого покоління, яке легко можна буде перевиховати. Власне на це і сподівалися угорські політичні функціонери, надаючи «ковнерівцям» амністію та відправивши їх на перевиховання до табору в Сент-Ендре. Також потрібно відзначити, що, незважаючи на те, що український націоналістичний рух територіально охопив майже весь регіон, проте він не набув масового характеру й не мав міцної соціальної бази для свого подальшого розвитку. Про це навіть у своїх спогадах зазначав посланець ОУН Р. Борковський, який упродовж квітня 1942 р. перебував на Закарпатті, намагаючись налагодити організацію місцевої сітки ОУН [3, с. 65–66]. Це звичайно не могла не розуміти й угорська влада, що також вплинуло на позицію суду щодо «ковнерівців». Принагідно зауважимо, що відсутність підтримки широких верств населення аж ніяк не стосується етнонаціонального спрямування цього руху, а передовсім політичної його складової частини, яка не до кінця була зрозуміла більшості населення краю у зв'язку зі слабкою його популяризацією. Своєю чергою, представники комуністичного підпілля, які користувалися більшим співчуттям та підтримкою серед населення, також виступали на українофільських позиціях, але вже під іншою політичною платформою.

Крім того, на нашу думку, вагомим у прийнятті такого рішення був і зовнішньополітичний фактор. Фактично в другій половині 1941 р. вже стало зрозуміло, що Німеччина не буде створювати Великої України, тим самим виключивши можливість приєднання території Закарпаття до новоствореної держави, питання чого активно піднімалося впродовж 1939–1941 рр. Це до певної міри дало підстави угорській владі не вважати український рух значним із точки зору загрози національній безпеці. Саме тому сукупність цих факторів, а також небажання угорської влади актуалізувати українське питання, створивши тим самим нових мучеників, на нашу думку, призвело до такого «поміркованого», як для воєнного стану, вироку угорського трибуналу до представників українського підпільного руху.

Незважаючи на пом'якшувальні обставини цього вироку, український підпільний рух вважали одним із найбільш розвинених у регіоні, що відзначали щоквартальні рапорти угорської прикордонної поліції, яка звітувала про політичні рухи в регіоні. Проте внаслідок тотальних арештів членів організації та подальшого пильного нагляду за ними, український рух зазнав значного знекровлення і фактично припинив свою організовану діяльність аж до осені 1944 р., доки частиною колишніх «ковнерівців» не була відновлена підпільна структура ОУН, спрямована для боротьби вже з новою радянською владою. Так, зокрема, внаслідок проведених репресій управління угорської прикордонної поліції в Ужгороді мало можливість доповідати, що вже в першому кварталі 1942 р. «український рух на території Закарпаття не спостерігався. Тільки декілька більш фанатичних осіб українського напрямку намагаються поширювати чутки про можливість створення великої Української держави. Безсумнівним фактом є те, що в Закарпатті відкритий український рух призупинився» [1, арк. 18].

Джерела та література

1. Державний архів Закарпатської області, ф. 3223 : Звіт управління угорської королівської прикордонної поліції в Ужгороді та підлеглим йому органів від 14 квітня 1942 р. про політичну ситуацію на Закарпатті з 1 січня до 31 березня 1942 р., оп. 5, спр. 10, 32 арк.
2. Довганич О. Карпатська Україна в боротьбі за незалежність: репресії проти її оборонців та керівників / О. Довганич ; післямова М. Вегеша. – Ужгород : Гражда, 2007. – 140 с.
3. За українське Закарпаття / упоряд. В. Худанич, В. Маркусъ. – Ужгород : Гражда, 1994. – 202 с.
4. Мазурок І. Правове становище Закарпаття у 1939–1944 / І. Мазурок. – Ужгород : Карпатська Вежа, 2010. – 306 с.
5. Нариси історії Закарпаття. Т. II (1918–1945) / редкол. : І. Гранчак, Е. Балагурі, І. Грицак, В. Ілько. Т. I : Історія. – Ужгород : Закарпаття, 1995. – 665 с.
6. Обь украинской проблемѣ // Карпаторусский голосъ. – 1941. – № 71. – 1 окт. – С. 2.
7. Офіцинський Р. Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939–1944) / Р. Офіцинський ; передм. В. Задорожного. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1997. – 244 с.
8. Пагіря О. Між війною та миром: відносини між ОУН і УПА та збройними силами Угорщини (1939–1945) / О. Пагіря. – Торонто ; Львів : Літопис УПА, 2014. – 581 с.
9. Піпаш В. Український чин Закарпаття: українське націоналістичне підпілля на Закарпатті у роки Другої світової війни та опісля її офіційного закінчення / В. Піпаш // Слово Просвіти. – 2011. – 10–16 лют. – С. 6–7.

10. Почему это произошло? Важное сообщение общественности из официальных кругов // Русское слово. – 1942. – № 74. – 23 сент. – С. 2 ; Чому се так случилось? Важное повідомлення населення из официальных кругов // Недѣля. – 1942. – № 38. – 27 сент. – С. 1.
11. Пушкаш А. Цивилизация или варварство: Закарпатье 1918–1945 / Андрей Пушкаш ; Ин-т славяноведения РАН. – М. : Европа, 2006. – 546 с.
12. Регентский комиссарь Николай Козма о подкарпат. проблемах // Русское слово. – 1941. – № 28. – 7 мая. – С. 2.
13. Славик Ю. Створення та функціонування в Угорщині концентраційних таборів Крива та Ворюлопош (березень–липень 1939 р.) / Ю. Славик // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. : Історія. – 2013. – Вип. 2 (31). – С. 24–31.
14. Український чин Закарпаття: архівні матеріали, документи, матеріали, дослідження, спомини / упоряд. В. Худанич, В. Маркусъ. – Ужгород : Мистецька лінія, 2004. – 240 с.
15. Худанич В. Змагання за українську національну ідею на Закарпатті в 1939–1944 рр. / В. Худанич // Возз'єднання Закарпаття з Україною : матеріали Наук. конф., присвяч. 60-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною. – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2006. – С. 89–97.

Славик Юрий. Репрессии венгерских властей против украинского националистического движения на Закарпатье (1939–1944). В статье рассмотрена деятельность украинского подпольного движения на Закарпатье в период венгерской оккупации. Тотальные репрессии в отношении украинского политического движения на Закарпатье после оккупации Карпатской Украины привели к фактическому его исчезновению с политической карты региона. Инициативу по формированию новой подпольной политической организации в период венгерского господства взяла на себя ОУН, идеологическая платформа которой нашла сторонников в среде закарпатской молодежи. В частности, в рамках статьи исследованы внутривнутриполитические предпосылки для развития данного движения, масштабы и основные направления его деятельности в регионе. Отдельно освещены репрессии венгерских силовых структур против украинского подполья, а также проанализировано отношение венгерских политических кругов на существование данного движения в регионе.

Ключевые слова: Венгрия, репрессии, Закарпатье, ОУН, Ковнеровский процесс.

Slavik Yuriy. Hungarian Repression Against Ukrainian Nationalist Movement in Transcarpathia (1939–1944). The activity of Ukrainian underground movement in Transcarpathia during the Hungarian occupation is researched in this article. Total repression against Ukrainian political movement in Transcarpathia after the occupation of Carpatho-Ukraine led to its disappearance from the political map of region. A new underground political organization during the Hungarian power was organized by OUN, which ideological platform has found supporters among the transcarpathian youth. In particular, political preconditions for the development of this movement, the scope and main directions of its activity in the region are investigated in this article. Separately repression of the Hungarian law enforcement agencies against the Ukrainian underground are covered; relations of the Hungarian political circles on the existence of the movement in the region was analyzed.

Key words: Hungary, repression, Transcarpathia, OUN, Kovnerovsky process.

Стаття надійшла до редколегії
29.05.2014 р.

УДК 796 (477-13-074) «1941/1944»

Сергій Вишневецький

Сільськогосподарські відносини в Миколаївській генеральній окрузі в роки німецько-румунської окупації Південної України (1941–1944 рр.)

Стаття присвячена аналізу становлення і розвитку сільськогосподарських відносин у Генеральній окрузі Миколаїв, у роки німецької окупації Південної України (1941–1944 рр.). Схарактеризовано заходи окупаційної влади здійснені в цьому напрямі. Приділено також увагу навчальним закладам сільськогосподарського спрямування, які функціонували в роки окупації. Оцінено стан сільського господарства Миколаївської генеральної округи.

Ключові слова: Генеральна округа, господарство, окупація, урожай, громадське господарство, колгосп.

© Вишневецький С., 2014